

Hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu: mada ir/ar pasipriešinimas?

Živilė Tamkutonytė

Hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu – mažai tyrinėta tema. XX a. septintojo dešimtmečio viduryje Vakaruose prasidėjęs naujas alternatyvus jaunimo judėjimas po kelerių metų pasiekė Sovietų Sąjungą ir Lietuvą kaip jos dalį. Lietuvoje sovietmečiu tai buvo vienas ryškiausių alternatyvių jaunimo judėjimų. Jaunimo gyvenimo etalonas tuo metu buvo komjaunimo organizacija, o bet kokia alternatyvi jaunimo pasaulėžiūra, elgesys ar išvaizda buvo vertinami kaip pavojingi visuomenei. Hipiai, atsisakydami vadovautis komunistinėmis vertybėmis, oponavo oficialioms elgesio, išvaizdos normoms. Jų pasirinktos kultūrinės formos sovietinės visuomenės kontekste tapo simbolinio priešinosi oficialiosios santvarkos struktūroms išraiška.

Šio straipsnio tikslas – atsakyti į klausimą, kokią formą ir turinį įgijo hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu, ar hipių judėjimas Lietuvoje buvo tik iš Vakarų atėjusi mada, ar judėjimas, tapęs politinės opozicijos sovietiniam režimui išraiška.

Živilė Tamkutonytė, Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Universiteto 7, LT-2734 Vilnius, el. paštas: zivilet@mail.lt.

1. Įvadas

XX a. septintojo dešimtmečio viduryje Vakaruose išplitęs hipių judėjimas neaplenkė ir Lietuvos. Gana nelengva chronologiškai nubrėžti hipių judėjimo Lietuvoje ribas. 1967 m. žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ 11 numeryje buvo išspausdinta viena pirmųjų publikacijų lietuviškoje periodikoje apie hipių judėjimą (Vladimirovienė 1967: 29–32). Joje gana objektyviai ir spalvingai aprašomas tuomet dar naujas Vakaruose jaunimo judėjimas. Matyt, tuomet dar nesitikėta, jog jis pasieks Sovietų Sąjungą, Lietuvą. Hipių judėjimo dalyviai (respondentai) šio judėjimo Lietuvoje pradžią nurodė 1967–1970 m. intervalu, o pabaigą – apie 1980-uosius. Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) pirmieji duomenys apie šį judėjimą yra iš 1970 m., o po 1980-ųjų jų visai neaptinkama.

Šio straipsnio tikslas – atsakyti į klausimą, kokią formą ir turinį įgijo hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu, ar hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu buvo tik iš Vakarų atėjusi mada (kalbant sovietiniais terminais, „iš buržuazinių Vakarų atėjęs užkratas“, „ideologiškai žalingas reiškinys“ – rus. „ideologičeski

vrednoje projavlenije“, ar buvo judėjimas, savo kultūrinėmis formomis tapęs pasipriešinimu sovietinei santvarkai. Kitaip tariant, ar galima tarti, jog Vakaruose kilęs hipių judėjimas kaip pasipriešinimas vidurinėsios klasės vertybėms sovietinės Lietuvos aplinkoje tapo kultūrine ir politine opozicija oficialiosioms sovietinės santvarkos struktūroms.

Naudotasi kokybine metodologija: 12 pusiau struktūruotų biografinio pobūdžio interviu su tuo metu Vilniaus ir Kauno miestuose gyvenusiais hipių judėjimo dalyviais (respondentų amžius svyruoja nuo 39 iki 53 metų); taip pat LYA medžiagos (5 operatyvinės bylos) analizė. Archyviniai duomenys gana fragmentiški, tačiau vien tai, kad hipiams buvo KGB užvedamos bylos, akivaizdžiausiai rodo režimo įtarumu persmelktą požiūrį į šį judėjimą. Be to, analizuoti to meto ir nūdienos spaudoje pasirodę straipsniai apie hipių judėjimą, laiškai, nuotraukos, gautos iš asmeninių respondentų archyvų.

Teorinę tyrimo bazę sudarė šiuo metu itin aktualūs politinės antropologijos atstovų (Jan Kubik, James Scott, David I. Kertzer) teorijos, Birmingemo šiuolaikinės kultūros centro (Cultural Centre for Contemporary Studies University of Birmingham-BCCC) autorių (Tony Jefferson, Paul Willis ir kt.) darbai, kuriuose nagrinėjamos alternatyvių kultūrų ir kultūrinių bei politinių dominančių konflikto problemos.

Janas Kubikas yra artimiausias sovietiniam diskursui (sąvoka „sovietinis“ ir „komunistinis“ diskursas autorius šiuo atveju vartoja sinonimiškai) autorius. Analizuodamas komunistinės Lenkijos oficialiosios ir neoficialiosios kultūros konfrontaciją, kontrahegemoninių diskursų atsiradimą ir pagrindinius jų bruožus, jis kelia klausimą: kaip politika realizuojama pačioje kultūroje per tarpininką – simbolizmą. Oficialioji kultūra kuria ir įteisina normas bei simbolius, nurodančius pagrindinį principą, kaip turi elgtis tas ar kitas visuomenės narys, o jo nesilaikantys tarsi „iškrinta“ iš visuomenės konteksto. „Kontrahegemoninius diskursus sukelia tarp valstybės/partijos ir nepritariančios santvarkai mažumos kylanti įtampa. Vienas esminių sovietmečio bruožų yra ryškus skirtumas tarp viešo ir privataus gyvenimo. Galia persmelkia visą socialinį žmonių gyvenimą. Tai itin būdinga sovietmečiui. Ji yra visų socialinių santykių aspektas, išryškinama per kultūrines formas“ (Kubik 1994: 4). Vadinasi, kultūra ir galia yra glaudžiai susijusios kategorijos. Kultūrinė opozicija neišvengiamai susipina su politine.

Itin svarbu atkreipti dėmesį į simbolinę konflikto tarp oficialiosios valdžios ir kontrahegemoninių elementų dimensiją. D. I. Kertzer teigia, jog per simbolius stiprieji, t. y. turintys realią galią, įtvirtina, legitimuoja savo statusą, o „silpnieji“ konfrontuoja su oficialiąja valdžia (Kertzer 1988: 5). Simboliams būdingas multivokalus, jie turi milžinišką galią telkti, vienyti žmones, per juos identifikuojama, kas yra kas. Kertzer teorija gali visai logiškai paaiškinti, kodėl sovietinė valdžia vykdė kampanijas, kurių metu hipiams buvo kerpami

plaukai – mat jie simbolizavo netvarką, svetimų sovietiniam jaunuoliui idėjų palaikymą, o hipiams ilgi plaukai buvo vertybė, laisvės, nevaržomo gyvenimo simbolis. Lietuvoje hipių judėjime pastebimas ryškus daugiareikšmių simbolių naudojimas. Ilgi plaukai, slengas, aprangos elementai – tai prieštaravimas oficialiosios kultūros simboliams: uniformai, sankcionuoti išvaizdai ir kt.

Birmingemo šiuolaikinės kultūros centro autoriai hipių judėjimą priskiria kontrakultūriniais reiškiniais kaip turintį „kultūrinio sukilimo“ galią. Pabrėžiami struktūriniai hipių judėjimo skirtumai nuo iki tol Vakaruose buvusių judėjimų – šis judėjimas kilo kaip vidurinėsios klasės kontrakultūra, nukreipta į individualumą. Kitas svarbus skirtumas – išnyko riba tarp gyvenimo ir laisvalaikio, kitaip sakant, tai, ką veiki, yra tavo gyvenimo būdas. Hipių kontrakultūroje išvelgiamos kelios tendencijos: 1) per narkotikus, misticizmą ir utopinę alternatyvią kultūrą; 2) per bendruomenę, veiksmą, protestą – į aktyvesnius politinius veiksmus (Clarke, Hall, Jefferson, Roberts 1975: 60). Lietuvoje sovietmečiu hipių judėjime šios tendencijos buvo susijusios.

Visi aptartieji autoriai pabrėžia, jog pasipriešinimas oficialiajai santvarkai gali būti atvirai neišreiškiamas, bet matomas kasdieninėje žmonių veikloje, jų žodžiuose ir veiksmuose. Pasipriešinimo išraiška tampa alternatyvios kultūrinės formos, savo turiniu prieštaraujančios oficialiai diegiamoms ir palaikomoms formoms.

2. Pagrindiniai hipių pasaulėžiūros principai

Kalbėti apie specifinius hipių judėjimo Lietuvoje bruožus, būdingus vien šiai šaliai, labai sunku. Tai buvo internacionalus reiškinys. Lietuviai bendraudavo su rusais, ir atvirkščiai. Jokio ryškaus skirstymosi pagal tautybes nebuvo. Visus hipius siejo pagrindinės judėjimo idėjos ir principai.

Hipių judėjimas Lietuvoje buvo visos Sovietų Sąjungos hipių judėjimo dalis. Tarp Sąjungos hipių vyko keitimasis informacija, muzika, idėjomis. Lietuvoje hipių judėjimas daugiausia buvo didžiųjų miestų jaunimo reiškinys. Tai galima paaiškinti tuo, jog šiuos miestus greičiau pasiekdavo informacija, juose buvo įvairesnis jaunimo kontingentas.

Nuolatinė dvasinės prievartos būsena, balansavimas ties pavojinga „galima/negalima“ riba nulėmė tai, jog hipių judėjime dalyvaujantys žmonės stengėsi pasitraukti iš aktyvaus socialinio gyvenimo ir kurti savo gyvenimo būdą, savo pasaulėžiūrą. Visą hipių judėjimą vienijo pagrindiniai pasaulėžiūros principai, atėję iš Vakarų hipių judėjimo: *Laisvė, Meilė, Vienybė*. Šią triadą galima būtų pakoreguoti: *Laisvė, Meilė, Dvasingumas*:

„Hipių pasaulėžiūra, ją netgi galima būtų vadinti pasaulėjauta, buvo netgi vengiama formuluoti, ir, manau, tai buvo daroma sąmoningai. Nes tai tiesiog darymas to, kas yra nemiesčioniška, kas yra nekonformistiška, kas yra

tikra, kas yra gryna ir kas teikia dvasiai ir kūnui tai, kas visiškai nepakartojama“ (O. Z.).

Pasak Sovietų Sąjungos roko tyrinėtojo Artiomo Troickio, hipiai perėmė kontrakultūrinę pasaulėžiūrą, kuri akcentavo savęs pastatymą prieš vadinajamą „normaliąją“ visuomenės dalį (Troickij 1991: 26). Vienas iš pagrindinių hipių pasaulėžiūros principų – laisvė prieštaravo komunistinės visuomenės prigimčiai, kur uniformos, sankcionuotas elgesys vaidino pagrindinį vaidmenį, o asmens laisvei nebuvo paliekama vietos. Respondentas iš Vilniaus teigė:

„Pagrindinis pasaulėžiūros principas – laisvė. Žmogaus laisvė, asmens laisvė, o iš to galima išvesti visa kita. Sovietinės visuomenės kontekste tai buvo tolimesnė iliuzija. Situacija buvo absoliučiai nenormali. Turėjom būti kaip žiurkėnai narvely, bet mes tam priešinomės“ (S. D.).

Tiek Lietuvoje, tiek visoje Sovietų Sąjungoje hipių judėjimas tapo protesto prieš režimą išraiška, todėl ypač plačiai buvo propaguojamas laisvės principas: laisvė kaip žmogaus vidinė būseną, laisvė pasiekama per narkotikus, per muzikos klausymą, per bendravimą su bendraminčiais. Dažnas mano respondentas teigė, jog Vakarų santvarka ir visuomenė nepagrįstai buvo idealizuojama („ten hipiai laisvi, jų negaudo ir nekerpa, pas juos demokratija, o mes gyvenam už geležinės uždangos“). Laisvė čia buvo suvokiama kaip galimybė veikti ir kalbėti tai, ką nori, griežtų režimo diktuojamų normų nebuvimas, todėl hipių gyvenimo būdo samprata yra glaudžiai susijusi su laisvo, nevaržomo gyvenimo modeliu.

Kitas hipių pasaulėžiūros principas – meilė – yra itin platus: meilė moteriai, meilė vyrui, meilė bendraminčiams, prievartos atsisakymas, pacifizmas. Visa tai kyla iš abstrakčios meilės. Hipių judėjimo Lietuvoje pradininkai labai nuoširdžiai kalbėjo apie visuotinės meilės principą. Respondentas iš Vilniaus teigė:

„Meilės principas čia klestėjo. Bet tai nebuvo paleistuvystė, tai buvo ne tik jausmas, tai buvo tam tikras elgesio modelis. Tai buvo savotiška kultinė orgija, savotiškas ritualas. Nebuvo ten liturgijos, tačiau tai buvo didžiausia *vienybės idėja*, galbūt ne visų suvokiama, bet jaučiama. Nes kai dalykas yra suvokiamas, jis lengvai gali sugriūti“ (O. Z.).

Su pacifizmu buvo susijęs vaikinių atsisakymas tarnauti sovietinėje armijoje. Dėl antspaudo kariniame biliete, jog tarnybai netinkamas, ne vienas vaikas savanoriškai kelioms mėnesiams guldavosi į psichiatrijos ligoninę, dažnai rizikuodamas visam gyvenimui prarasti sveikatą.

Svarbus hipių pasaulėžiūros aspektas yra jų religinės-filosofinės pažiūros. Jie kaip vieną iš kultūrinės opozicijos formų pasirinko religiją. Čia galima išžvelgti kelias tendencijas: Rytų religinių-filosofinių sistemų eksplotavimą; krikščionybės tradicijos laikymąsi.

Hipiai suvokė Rytus kaip būdą atsigręžti į save, pabėgti nuo slegiančios realybės. Rytų religinės-filosofinės sistemos jiems padėjo susikurti simbolinį barjerą. Neturtas, marginalų statusas, socialinis ir politinis pasyvumas – aliuzijos į Rytų tradicijas. Tarp hipių populiarūs įvairūs rytietiški kultai, meditacinės praktikos, vėliau išaugo į savarankiškus reiškinius Lietuvoje, pvz., krišnaitų judėjimas. XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo dešimtmečio pradžioje LSSR KGB Vilniaus miesto skyriaus 1981 m. pranešime apie profilaktinį darbą su jaunimu teigiama: „Paskutiniaisiais metais tarp tam tikrų jaunimo grupių atsirado ideologiškai pavojinga tendencija studijuoti Rytų filosofiją, perimti jogų mąstymą ir gyvenimo būdą“ (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 8, l. 8).

Buvo tokių hipių grupių, kurios laikėsi ne rytietiškosios, bet krikščioniškosios tradicijos, bet tarp jų konfrontacijos nebuvo. Religija abiem atvejais buvo simbolinio atsiribojimo priemonė. Tarp hipių buvo daug intelektualų ir kūrybingų žmonių (dailininkų, poetų, muzikantų).

Hipių pasaulėžiūra reiškėsi per jų kūrybą. Joje labai ryškūs asmenybės laisvės motyvai, neviltis dėl varžančios kiekvieną žingsnį santvarkos. Hipių kūryba buvo platinama vadinamojo *samizdato* būdu: iš rankų į rankas.

Sovietinė santvarka į bet kokią laisvesnės minties apraišką žiūrėjo įtariai. Visos rašomosios mašinėlės buvo KGB žymimos, t. y. paimami šrifto pavyzdžiai, kad būtų lengviau susekti *samizdato* autorių. Dažnai vien dėl visai nekalto lapelio žmogų tardydavo KGB. Tačiau buvo atvejų, siejančių hipių judėjimo žmones su realia politine veikla. „Yra signalų, kurie kalba apie tai, jog mieste išplatintus lapelius su nacionalistiniu turiniu pagamino jaunuoliai, kurie surišti su taip vadinamais hipiais“, – rašoma KGB ataskaitoje (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 162, l. 138).

Hipių pasaulėžiūros principai prieštaravo tuo metu diegtų komunistinių vertybių sistemai, oponavo oficialiai leistinioms gyvenimo būdo, mąstymo normoms. Nors politiniai motyvai hipių judėjime Lietuvoje nebuvo aiškiai reiškiama, tačiau jų pasirinktos kultūrinės formos tapo priešinimosi sovietinei santvarkai išraiška.

3. Išvaizda

Išvaizda ryškiausiai išoriškai atspindėjo hipių identitetą. Drabužiai, stilius, mada yra elementai, išreiškiantys individualumą ar kolektyvinį identitetą (Willis 1990: 85). Kontrakultūroje išvaizda įgyja ypatingą reikšmę: ji yra visuma simbolių, reprezentuojančių pasaulėžiūrą. Victoras Turneris, kalbėdamas apie hipių kontrakultūrą, regi hipių panašumą į Rytų šventuosius: ilgi plaukai, barzdos, drabužiai, akcentuojantys neturtą (Turner 1974: 244). Viena iš pagrindinių hipių identiteto išraiškų buvo *ilgi plaukai*. Jie simbolizavo laisvę, iššūkį konvencionalioms visuomenės normoms. Ilgus vaikinių plaukus galima sieti ir su gamtiškumu, natūralumu, susitapatinimu su neprivilegiuotomis

grupėmis (Willis 1978: 97). Sovietų valdžia ilgus plaukus siejo su nevalyvu, atsisakymu paklusti visuotinėms normoms, grėsme griežtai tvarkai. Einant gatve, galėjo „parišti“ vien už ilgus plaukus. To meto visuomenės požiūrį puikiai pademonstruoja 1973 m. „Jaunimo gretose“ išspausdinta diskusija „Jaunimas ir mada“. Joje pareikšta nuomonė, jog „ilgaplaukiai atrodo lyg užsilikę nuo senų laikų, lyg būtų nesiprausę, lyg <...> būtų susimaišiusios lytys“ (Dambrauskas 1973: 4). Sovietinė valdžia baiminosi, kad su „buržuazine vakarų mada“ jaunimas neperimtų „kapitalistinio pasaulio reakcingų idėjų“. Iššaukiantis elgesys, abejingumas viskam, palaidumas buityje – ne, tai ne mums, komjaunuoliams“.

Ilgai plaukai ar džinsai yra *simboliai*, *ženklai*, kurie ne tik išoriškai atspindi realybę. Už tų simbolių, t. y. formų, glūdi turinys (Hebdige 1979: 13). Jau pati išvaizda kalba pati už save. Tai yra *teigimas savimi*. Labai svarbu daryti distinkciją tarp mados ir hipių judėjimo. Ilgai plaukai ar džinsai dar nėra buvimas hipiu, greičiau tai skiriamasis požymis:

„Psichiatrinėj ligoninėj man sakė: nusikirpk plaukus ir tave iš karto paleisim. O aš ir taip buvau laisvas. Nešiodamas ilgus plaukus jaučiausi labai natūraliai. Bet kai miegojau, man plaukus nukirpo. Ir tada paleido“ (A. J).

Kauno hipiai XX a. 8 dešimtmečio pradžioje. Nuotrauka iš Raimundo Simonaičio asmeninio archyvo (reprodukcija iš: Nemunas 1991, 9)

Respondentai pabrėžė, jog plaukai – šventas dalykas. Juos išsaugoti ir nešioti buvo savotiškas menas. Specialios komjaunuolių grupės gaudydavo ir plikai skusdavo hipius. Todėl dabar gana dažnai galima išgirsti hipių kaip „prarastosios kartos“ apibūdinimą. Nešioti plaukus, juos išsaugoti reikalavo nemažai pastangų. Hipių slenge plaukai buvo vadinami *hairu*, žodžiu, atėjusiu iš anglų kalbos.

Džinsai buvo vienas svarbiausių hipių aprangos elementų. Džinsai, galima sakyti, buvo ne tik vienas iš hipių išorinės identifikacijos požymių, bet ir laisvės simbolis (originalūs džinsai – Vakarai, laisvė, – taip teigė daugelis respondentų).

Visoje aprangoje buvo ryškūs gėlių motyvai. Kelnės, palaidinės buvo siuvinėjamos gėlėmis, egzotiškais ornamentais. Įvairūs karoliai, apyrankės, ant galvos rišamos juostelės buvo ir puošybos elementai, ir atskyrimo savų ir svetimų simboliai.

Išvaizda, aprangos ypatumai yra išoriniai požymiai, ryškiausiai atspindintys hipių identitetą. Kitas toks išorinis požymis – kalba.

4. Kalba

Hipių kalba, vadinamasis slengas, yra vienas unikaliausių hipių judėjimo reiškinių. Specifinis jo bruožas yra tas, jog prie įprastos kalbos pridedami slenginiai žodžiai, kurie konstruojami prie anglišku, rusišku ar kt. kalbų pridėjus lietuviškas priesagas ar galūnes. Pvz., prie *ask* – angliško žodžio, reiškinčio *prašyti*, pridėjus priesagą *inti*, gaunamas žodis *askinti* – *prašyti*. Atsitiktiniam klausytojui hipių vartotas slengas gali pasirodyti beprasmiškų pusiau anglišku, pusiau rusišku žodžių kratynys, tačiau tai ir yra jo esmė. Simboliniame pasipriešiniame galima atsekti specifinę logiką, kuri atriboja alternatyvų gyvenimo būdą nuo galią turinčios struktūros. Kalbos lygmuo šiuo atveju yra itin svarbus. Slengas nėra kalba tikraja to žodžio prasme, nes juo negalima išreikšti visų prasmų, t. y. jis apima ne visas temas, o tik kai kurias.

Slengas vaidina simbolinio barjero vaidmenį, t. y. skiria *savų* ir *svetimų* pasaulius. Atsitiktinis klausytojas šią kalbą sunkiai supranta. Tokiu būdu daroma atranka ir tarp pačių hipių. Slengo išmanymas taip pat buvo vienas iš patikrinimo, ar žmogus yra *savas*, t. y. ar jis nėra „stukačius“, būdų. Kitaip tariant, slengas yra informacijos užkodavimo ir žymėjimo būdas (Ščiapanskaja 1993: 73). Galima išskirti pagrindines temas, kurias apima slengas:

- 1) vertinimo ar apibūdinimo terminai (*kaifas, ništiag, krutiakas etc*);
- 2) statusą apibrėžiantys žodžiai;
- 3) pagrindinius hipių simbolius nusakantys dariniai (*pacifikas, hairas*);
- 4) su narkotikų vartojimu susiję žodžiai (*koliosa, žolė, planas*).

Slenge ypatingą vietą užima *antroponimai* (pravardės) ir *toponimai* (vietų pavadinimai). Gana daug vaikinių turėjo „Jėzaus“ arba „Džyzaus“ pravardę. Tokio populiarumo priežastis galėjo būti išorinis panašumas į Jėzų Kristų, kita priežastis – po Kęstučio Antanėlio roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ labai padaugėjo vaikinių, pasirinkusių šią pravardę. Gana dažna pravardė „Valkata“. Buvo keli žmonės, „Džimio“ pravardę gavę dėl išorinio panašumo į kultinį muzikantą Jimį Hendrixą. Susirinkimų vietas taip pat pavadindavo anglicizmais: *Brodas* – dab. Gedimino prospektas, *Love Street* Kaune.

5. Muzika

Muzika buvo labai svarbi Lietuvos hipiams. Ji buvo vienas iš jungiančių visą judėjimą elementų. Tiek Vakaruose, tiek Lietuvoje buvo reikšmingos kelios muzikinės kryptys: iš bliuzo atsiradusi „sunki“ gitarinė kryptis „The Cream“, Jimis Hendrixas, „Led Zeppelin“, ir narkotikų, ir psichodelikos pilna „The Doors“, „Grateful Dead“ ir kt. muzika. Žinoma, galima paminėti daug daugiau grupių ir pavienių muzikantų: „The Beatles“, „Pink Floyd“, Janis Joplin ir kt. Tuo metu aktyviai kūrėsi bei koncertavo ir Lietuvos roko grupės: „Gintarėliai“, „Kertukai“, „Gėlių vaikai“ su Stasiu Daugirdu ir kiti. Svarbus įvykis Lietuvos muzikiniame gyvenime buvo Kęstučio Antanėlio 1971m. pirmoji Europoje pastatyta Weberio roko opera „Jėzus Kristus – superžvaigždė“.

Roko muzika įkūnijo laisvės idėją. Pasak Leonido Donskio, rokas tapo laisvės, meilės ir mirties metafora (Donskis 1992: 22). Jis, kaip ir kontrakultūra, atsirado kaip socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje materializuoti utopiniai eksperimentai, kuriais buvo mėginama išsižadėti nekenčiamos socialinės tikrovės ir kurti alternatyvią tikrovę (Donskis 1992: 22). Roko muzika buvo langas į pasaulį, laisvės gurgėnis. Kolektyvinis muzikos klausymas buvo ritualas, padedantis nors laikinai pabėgti nuo visur esančios socialinės kontrolės. Treikia prisiminti Raimondo Banionio filmo „Vaikai iš Amerikos viešbučio“ epizodą, kai vaikinai, klausydami traškančio radijo imtuvo, „kaifuoja“ nuo „Rolling Stones“ muzikos. Tokia buvo realybė. Radijo stotys „Laisvoji Europa“, „Radio Liuksemburg“ vaidino labai svarbų vaidmenį – jos buvo ryšys tarp Lietuvos ir Vakarų:

„Aš klausydavausi radijo stočių kiekvieną dieną. 18.15 būdavo „Laisvosios Europos“ laida lietuvių kalba, rusų kalba ir rumuniškai. Tai buvo nuostabi laida kiekvieną dieną iki 19.00. Ten būdavo pateikiama progresyviausių grupių muzika. Šalia Bitlų, Rolingų pradėjo rasti oundergroundas, sunkesnės grupės“ (G. M.).

Kolektyvinis radijo klausymas buvo savotiškas ritualas. Įrašai keliaudavo iš rankų į rankas. Nežmoniškai didelės kainos už kontrabandinius įrašus buvo nesvarbios. Prie hipių grupių veikė prekyautojai plokštelėmis ir džinsais, vadinamieji spekuliantai. „Juodoji rinka“ klestėjo.

Muzika buvo jėga, vienijanti visus hipius. Jos klausymasis buvo ritualas, o išpūdžiui sustiprinti dažnai buvo vartojamos įvairios narkotinės medžiagos. Narkotikai buvo vartojami ne vien dėl to, jie buvo neatsiejama ir dramatiška hipių pasaulėžiūros, jų gyvenimo būdo dalis, raktas, atveriantis duris į kitą, mistinį pasaulį.

6. Narkotinių medžiagų vartojimas tarp Lietuvos hipių

Narkotines medžiagas vartoti buvo gana įprasta Lietuvos hipiams. Palyginti su Vakarų hipių vartotais narkotikais, čia jie buvo labai elementarūs.

Dažniausiai buvo ryjamos įvairios tabletės (vadinamieji *koliosa*, terminas, atėjęs iš narkomanų žargono). Daugelis respondentų pabrėžė, kad „sunkių“ narkotikų čia nebuvo. Iš Vidurinės Azijos atveždavo anašos, buvo rūkomas vadinamasis *planas* (vėlgi narkomanų žargono terminas). Buvo vartojami ir opijatai, tačiau, etnografinė medžiaga rodo, kad ankstyvajame judėjimo etape leidžiamieji, „sunkieji“ narkotikai nebuvo taip paplitę, kaip vėlyvajame:

„Daugiausia vartodavom tabletes, įvairius barbitūratų. Kažkas leisdavosi, tačiau labai nedaug. Kai kas parūkydavo anašą, vadinamą planą. Buvo net tokia dainelė: „Anaša, anaša, do čevo ty choroša...“ Bet ją buvo gana sunku gauti, tai dažniausiai darydavom mišinius su alkoholiu. Bet galiu pasakyti, kad kai judėjimas atsirado Amerikoje, pirmieji hipsteriai stengėsi atsiriboti nuo alkoholio ir negerdavo. Nes norėjo grynujų pojūčių. Čia buvo kitaip“ (O. Z.).

Kai kurie hipių slengo žodžiai atėję iš narkomanų slengo, pvz., *žolė*, *koliosa*, *lomkės*. Būtent per narkotikų vartojimą dalis hipių judėjime dalyvavusių žmonių buvo susiję su narkomanų, kriminaliniu pasauliu. Tačiau pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į *kultūrinę narkotikų vartojimo reikšmę*. Narkotikų vartojimą galima analizuoti kaip kontrakultūrinį reiškinį, kultūriškai pasirinktą būdą konfrontuoti su supančia realybe. Narkotikai hipių judėjime buvo viena iš kultūrinės opozicijos formų. Jie buvo pasirinkti kaip būdas atsiriboti nuo supančios aplinkos, pasiekti kitą realybę. Narkotikų patirtis darė įtaką ir daugeliui kitų hipių gyvenimo sričių: muzikos klausymui ir jos suvokimui, buvimo kartu ritualams. Tačiau narkotikai hipių judėjime tapo rimta problema. Kaip pavyzdį galima paminėti tai, jog 1978 m. Estijoje vykusiame *seišene* buvo iškelta idėja – nevertoti narkotikų. Tie, kurie vartojo, statėsi savo palapines atokiau.

Dėl narkotikų vartojimo hipiai valdžios buvo tapatinami su narkomanais, KGB leksikone įvardijama kaip negatyvus sluoksnis (negativnaja sreda). Narkotikai, pasak sovietinių ideologų, buvo „pavojinga buržuazinio nemoralumo“ išraiška, „iš Vakarų atėjęs užkratas“, su kuriuo reikia kovoti visomis galimomis priemonėmis. Juk iš esmės pagal komunistinės moralės principus gyvenančioje visuomenėje narkomanija ar prostitucija kėlė grėsmę jos stabilumui (Sacks, Pankhurst 1989: 203). Todėl dažnai buvo vykdomos įvairios kampanijos prieš alkoholizmą, ir vadinamąją „moralinį nuosmukį“, o tai reiškė, jog jų metu hipiai buvo masiškai gaudomi, vežami į milicijos skyrius.

7. Kelionės

Keliavimas, populiariausia jo forma – *tranzavimas* (*hičhaikinimas*, *buvimas trasoje*) buvo neatsiejama hipių gyvenimo būdo dalis. Vyko nuolatinis judėjimas po visą Sovietų Sąjungą. Tokiu būdu buvo palaikomi ryšiai tarp įvairių miestų hipių. Kelionių metu pasireiškė ir *broliškumo* principas:

„Visada atvažiuvus į kitą miestą pas hipsterius buvo galima apsinakvoti, pavalgyti. Nebuvo jokio skirtumo, kad žmogų sutinki pirmą kartą. Arba, būdavo, hičhaikini, priešais ateina dar vienas hičhaikeris. Galima sakyti, kad lygiai kaip kokie vienuoliai prieina vienas prie kito, pasisveikina, taip trasoje pasisveikina visiškai nepažįstami žmonės“ (R. S.).

Savi trasoje atpažįstami pagal pagrindinius simbolius: pacifiką, išvaizdą, V (victory) ženklą. Kelyje susitikę žmonės dažnai susibičiuliaudavo visam gyvenimui.

Tranzavimas buvo sezoninis reiškinys. Vasaromis vykdavo aktyviausias judėjimas tarp visos Sąjungos miestų. Kaip minėjau, Lietuvoje nevykdavo *seišenių*, todėl Lietuvos hipiai vykdavo į Latviją ar Estiją. Bene populiariausias *tranzavimo* punktas buvo Talinas. Į legendinę „Gorką“ susirinkdavo hipiai iš visos Sąjungos. Lietuvoje dažniausiai buvo tranzuojama į pajūrį, buvo kuriamos nedidelės laikinos bendruomenės. Vasaromis labai padidėdavo „hipiaujančių“ skaičius. Terminą „hipiauti“ vartoju apibūdinti tik tam tikram laikotarpiui prie hipių prisijungusiems žmonėms, kurie, nors ir pritardami hipių idėjoms, negyveno pagal hipių gyvenimo būdą.

Kelyje XX a. 8 dešimtmečio pabaigoje.
Nuotrauka iš Raimundo Simonaičio asmeninio archyvo

Tranzavimas buvo pagrįstas iš bytnikų atėjusia filosofija. Jack Kerouac „Kelyje“ buvo viena iš kultinių hipių knygų. Sakoma, kad J. Kerouac atvėrė duris į hipių pasaulį ir tapo psichodelinės kartos tėvu (Kerouac 1959). Hipiai perėmė daugelį bytnikų pasaulėžiūros principų, labai išpopuliarino *tranzavimą*. Kokia kultūrinė *tranzavimo* reikšmė? Tai hipiams buvo ritualinis būdas perkelti pasaulėžiūros principus ir normas į elgesį (Ščiapanskaja 1993: 159). Kelias –

hipių dvasios išraiška. Kelyje galima patirti, vaizdžiai tarient, nušvitimą, suvokti aukščiausią įstatymą – Dao. Daoizmas buvo labai populiarus tarp hipių. Žmogaus, atsitiktinio svečio, klajoklio įvaizdis labai ryškiai funkcionavo hipių pasaulėžiūroje. Tai pasireiškė laisvo ir nekontroliuojamo gyvenimo principu, kuris niekaip neįtilpo į sovietinės socialinės kontrolės rėmus.

Tranzavimas sovietinio režimo kontekste buvo siejamas su valkatavimu, nekontroliuojamu elgesiu. Vaizdžiai tarient, „padorūs“ visuomenės nariai važinėjo savais automobiliais arba visuomeniniu transportu.

8. Hipių bendruomenė: hierarchinė struktūra

Visoje Sovietų Sąjungoje hipių bendruomenėse egzistavo tam tikra hierarchinė sistema. Tačiau Lietuvoje ji nebuvo aiškiai struktūriškai susiklosčiusi kaip kad Rusijoje, kur galima išskirti tris sluoksnius vadinamojoje *Sistemoje* (*Sistema* vadinamas hipių grupių, tarpusavyje susijusių glaudžiais ryšiais, konglomeratas). Pasak respondentų, Lietuvoje tokia *Sistema* neegzistavo, o lyderiai sudarė ne atskirą sluoksnį judėjime, o buvo pavieniai asmenys (Kaune Birutė (tikrasis vardas Evaldas), Ieva (taip pat vaikinai), Džyza, Vilniuje Monsteris ir dar keletas žmonių. Šie žmonės palaikydavo ryšius su Rygos, Leningrado, Talino hipių „galvomis“ (Solnce, Cepelinas, Bombinas ir kt.). Lyderiavimas nebuvo suprantamas kaip siektinas statusas, tai greičiau buvo nulemta žmogaus asmenybės savybių:

„Autoritetas buvo toks žmogus, kuris turi tokios energijos, kuri traukia kitus. Manau, kad buvo savotiška hierarchija pagal intelektą“ (A. L.).

Kuo svarbūs buvo lyderiai? Kaip ir kiekviename judėjime, lyderis vaidina konsoliduojantį vaidmenį, per jį plinta nauja informacija, palaikomi ryšiai tarp atskirų grupių. Vieno miesto „zavadylos“ (suprask – vadai) susiskambindavo su kito, tardavosi kada, kur rengti *seišenus*.

Tautybė hipių judėjime nevaicino svarbaus vaidmens. Nė vienas respondentas neakcentavo, jog tautybė būtų nulėmusi žmogaus priėmimą ar nepriėmimą į vieną ar kitą hipių grupę arba jo statusą. Internacionalumas – vienas iš pagrindinių hipių judėjimo Lietuvoje bruožų. Tose pačiose grupėse buvo rusai, lietuviai ar kitų tautybių žmonės.

Lygiai taip pat nebuvo ryškaus skirstymosi pagal socialinį sluoksnį, tačiau pastebima, kad beveik visi respondentai kilę iš inteligentų šeimų (gydytojų, mokytojų, karininkų). Tačiau socialinės padėties hipiai neakcentavo. Vyravo tolerancijos dvasia. Apskritai tėvų požiūris į vaikus, dalyvaujančius hipių judėjime, yra atskira tema. Daugeliu atvejų nuo tėvų protekcijos priklausė vaikų saugumas. T. y. jei vaikas dar buvo nepilnametis, KGB ar psichiatrijos ligoninių gydytojai turėjo gauti tėvų leidimą taikyti atitinkamas „gydymo“ nuo „žalingų ideologiškai minčių ir veiksnių“ priemones. Pasitaikydavo atvejų,

kai patys tėvai norėdavo „išgydyti“ savo vaikus, paversti juos „normaliais“ visuomenės nariais:

„Mano tėvas, kai sužinojo, kad gavau „baltą bilietą“ nuo armijos, taip supyko, kad atvažiavo į komisariatą su broliu, kuris buvo jūrininkas, 4 m. tarnavo povandeniniame laive. Jie prievarta mane atvežė tenai, pastatė ir sakė: „Jūs turite jį priimti į armiją“. Bet komisariate pasakė: „Tokio kaip jis mums nereikia“. Tada jie paėmė mano pasą, nukirpo plaukus ir pasakė: „Tu gyvensi kaip mes norėsim, paguldysim tave į ligoninę, duosim tau vaistų, tave išgydysim“. Tada aš pabėgau iš namų“. (A. L.).

Dauguma hipių sąmoningai nestodavo į aukštąsias mokyklas arba būdavo iš jų išmetami dėl „netarybinio elgesio“, neva nepažangumo arba tiesiog dėl išvaizdos. Taigi jų padėtis visuomenėje buvo labai nekonkreti. Victoras Turneris, kalbėdamas apie hipius, priskyrė juos *liminalinių bendruomenių* kategorijai. Pasak jo, hipiai egzistuoja ne pačioje socialinėje struktūroje, bet už jos ribų. Čia susirenka nekonkreto statuso asmenys, „iškritę iš visuomenės“ (Turner 1974: 246). Akcentuojamas savanoriškas judėjimo dalyvių pasitraukimas iš visuomenės. Hipių gyvenimo būde jis paremtas Didžiojo Atsisakymo principu: tikras hipis turi atsisakyti visko: išsilavinimo, karjeros. Tačiau „dėl akių“ reikėjo kur nors dirbti, nes galėjo „supakuoti“ už valkatavimą. Čia ir išryškėja vienas iš kontrakultūroms būdingų aspektų – liminalumo visuomenėje pavyzdžiais tampa poetas, muzikantas ar kitas intelektualas, dirbantis naktiniu sargu ar zoologijos sodo prižiūrėtoju.

Dažnai į hipių tarpą buvo inkorporuojami KGB užverbuoti žmonės, vadinamieji „stukačiai“. Kai kurių padėtis buvo itin dviprasmiška. Visus „supakuotus“ hipius pokalbių metu KGB verbuodavo jiems dirbti, viliodavo geru užmokesčiu, galimybe įstoti į bet kurią aukštąją mokyklą. Respondentas iš Vilniaus teigė:

„Būdavo taip, kad supakuoja: pagauna žolę rūkant ar ką. Viskas, sako, varom tau bylą, vos ne į kalėjimą sėdi, meta tave iš universiteto. Arba turėsi mums padėti. Rašysi, kas su kuo susitikinėja, kas ką kalba. Kartą per savaitę mums papasakosi, ką sužinojai. Nemažai žmonių taip ir palūždavo. Draugai ateidavo ir perspėdavo, kad verbuoja“ (N. B., 42 m.).

Esant tokiam dideliame spaudimui, daugelis jaunų žmonių palūždavo ir patekdavo į KGB pinkles. Jie tapdavo labai naudinga grandimi, teikiančia informaciją KGB.

9. Hipių judėjimas sovietinės ideologijos šviesoje. Represijos

Hipiai sovietinės santvarkos buvo laikomi „aklais Vakarų kultūros propagotojais“, neatitinkančiais sovietinio žmogaus standartų. Sovietinis režimas iškėlė *naujo sovietinio žmogaus* idėją (Čiubrinkas 2000: 23). Kiekvienas asmuo turėjo būti totalitarinės visuomenės nariu, asmeninei iniciatyvai nebuvo palik-

ta vietos – esi kolektyvo narys. *Naujas sovietinis žmogus* privalėjo turėti tokias moralines vertybes: 1) rūpinimasis viešais interesais; 2) sąmoningas ir atsakingas požiūris į darbą; 3) politinis aktyvumas; 4) socialistinis patriotizmas; 5) kolektyvizmo dvasia (Hill, Frank 1986: 77). Alternatyvūs jaunimo judėjimai *tapo politizuoti*, nes pasipriešinimas oficialiajai kultūrai ir socialinių normų nepaisymas griežtai ideologijos reglamentuojamoje visuomenėje buvo suvokiamas kaip pasipriešinimas universalistiniams siekiams (Pilkington 1991: 42). Hipių judėjimo dalyvių pasitraukimas iš socialistinės realybės prieštaravo visai komunistinės moralės koncepcijai. Nesikišimas į socialinio gyvenimo procesus, politinis abejingumas jau savaime buvo protesto išraiška. Ideologiškai „sveikos“ visuomenės kontekste hipiai buvo tapatinami su beprotybe, nuo kurios dar galima išgydyti:

„Man ne kartą komjaunuoliai yra pasakę: jūs mums kliūnate, nes jūs nestatote komunizmo. Jus reikia naikinti. Sako: jūs žinot, kas yra CK Pirmasis sekretorius? – aš, aišku, nežinojau. Na va, sako, matot. O jūsų raudonos kojinės ir odinis paltas. O kodėl jūs norit išsiskirti iš tarybinių žmonių?“ (O. Z.).

Hipiai ryškiai išsiskyrė iš „tarybinių žmonių“ tiek išvaizda, tiek mąstysena. Dėl to jais susidomėjo saugumo struktūros. Imtasi griežtų priemonių hipių judėjimui užgniaužti.

Lenino iškeltas pagrindinis jaunimo tikslas – komunistinės visuomenės kūrimas, o nebendradarbiaujantis toje komunistinėje statyboje yra pavojingas asmuo. KGB sekdamo ir registruodavo visus hipių judėjime dalyvaujančius:

„Sekdamo, turėjau labai daug problemų su saugumu. Nuo 17 m. prasidėjo labai žiaurūs persekiojimai... Jie manė, kad mano mąstysena neteisinga, kad aš išprotėjau... Mane pastoviai iškvietinėjo. Kalvarijų gatvėje buvo toks rūsys, toks su grotom. Laužė rankas, reikalavo pasakoti apie draugus... Pasakui prasidėjo dar didesnis spaudimas. Sako: mes tau kiekvieną mėnesį mokam po 30 rublių, įstosi į bet kurią aukštąją mokyklą. Labai kategoriškai atsisakiau. Prasidėjo vaikščiojimai į namus, bauginimai. Jie gi naudojo jėgą prieš vaikus – 17–18 m. Gąsdindavo, laužydavo rankas, pirštus. Merginas tikrindavo ginekologas, visokius komentarus sakydavo...“ (R.).

Romo Kalantos susideginimas dar labiau paaštrino santvarkos požiūrį į hipių judėjimą. Komjaunimas naujų judėjimų atžvilgiu veikė kaip konservatyvumo gynėjas ir jaunimo interesų slopintojas. Sovietmečiu tai buvo vieninga ir ideologiškai motyvuota jaunimo organizacija, turėjusi vadovauti jaunimui ir būti jo socialinės kontrolės organas (Pilkington 1991: 109). Siekta sukurti jaunimo monolitinės kultūros modelį, koordinuojamą komjaunimo socialinės ir politinės institucijos. Alternatyviai kultūrai nebuvo jokios galimybės reikštis. Jau minėjau, jog komunistiniame auklėjime buvo itin pabrėžiamas jaunimo dalyvavimas visuomeniniame gyvenime. Komjaunimas kaip masinė, visuomeninė jaunimo organizacija buvo aktyvus partijos pagalbininkas ir rezervas. Šis „aktyvus pagalbininkas“ vaidino svarbų vaidmenį

kovoje su „negatyviai nusiteikusiai“ (KGB bylose jie vadinami „negativnaja sreda, ideologiškai vredenėje projavlenije“ – „negatyvi terpė, ideologiškai žalingas reiškinys“) (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 161) jaunuoliais. Komunistų partijos ir komjaunimo veikėjai darė išvadą, kad jaunimas, besipriešinantis oficialiajai kultūrai, demonstruoja nesveikas politines nuotaikas. Baimintasi, kad „Vakarų kultūros propagautojai“ gali primesti svetimas sovietiniam žmogui pažiūras ir platesniems jaunimo sluoksniams (Bagušauskas 1999: 290). Bet kokios naujovės buvo suvokiamos kaip galinčios išmušti visuomenę iš normalių vėžių. Komjaunuoliai grupėmis gaudydavo hipius gatvėse, juos vesdavo į milicijos skyrius arba čia pat gatvėje nuskusdavo.

Isterišką reagavimą į hipių judėjimą rodo KGB bylos: „Tokie jaunuoliai paprastai yra silpnai politiškai išsilavinę, su nacionalinėmis nuotaikomis, skaito buržuazinę literatūrą, klauso užsienio radijo, antitarybinių laidų, šeimoj neteisingai auklėjami“ (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 8, l. 137).

Kitame pranešime („Specsoobščenje“) sakoma: „Operatyvių priemonių pagalba 1970-ųjų lapkričio mėnesį aptiktos dvi ideologiškai žalingos jaunimo grupės, vadinančios save hipiais (gipi) <...> Jaunuoliai yra negatyviai nusiteikę supančios aplinkos atžvilgiu <...> 1970 metais buvo suorganizuotas taip vadinamas „protestas“ Vytauto parke esančiame paviljone dėl tos priežasties, kad paviljono administracija neleido įeiti į šokius jaunuoliams ilgais plaukais ir netvarkinga apranga (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 155, l. 2). KGB archyve aptiktų nuotraukų pavadinimai labai iškalbingi, pavyzdžiui, „Vakarų jaunimo madų „demonstruotojai“, „Toks gyvenimas patinka kai kuriems dykaduoniams“, „Kauno „pankuojantys“ jaunuoliai“, „laisvos meilės“ šalininkai“, „Vakarų jaunimo gyvenimo būdo gerbėjai“ (LYA, f. K-1, ap. 48, b. 271). Dėl KGB tarnautojų neišmanymo hipiai dažnai būdavo painiojami su pankais. Dogmatiškai žvelgdami į reiškinius, partijos funkcionieriai nesugebėdavo įvertinti naujų jaunimo reiškinių.

Po Kalantos susideginimo sustiprėjo valdžios represinės priemonės:

„Po R. Kalantos laidotuvių gaudė visus, nors kiek išsiskiriančius savo elgesiu ar išvaizda, ypač tuos, kurie ateidavo prie fontano. Aš KGB buvau jau „žymėtas“, mane sekė. Dažnai važinėdavau į Vilnių, nes ten ilgaplaukių taip nemedžiojo kaip Kaune. Vilniuje apskritai buvo šiek tiek kitoks mąstymas“ (A. J.).

Iš komjaunimo organizacijos buvo reikalaujama gerinti ideologinį darbą, nes tarp dalies jaunimo išryškėjo nihilizmas, skepticizmas, girtuokliavimas, chuliganizmas ir kiti amoralūs poelgiai. R. Kalantos laidotuvėse dalyvavo daug besimokančio jaunimo, partiniuose susirinkimuose buvo pabrėžiama, kad mokyklose, instituteuose nebūtų toleruojami hipiai ir keliaklupsčiaujama Vakarams (Bagušauskas 1999: 198). Hipių judėjimas buvo politizuotas pačios santvarkos, todėl netrūko politinių vertinimų. 1972 m. gegužės 18–19 d. demonstracijos buvo pavadintos antivisuomeninių elementų sueigomis, kurio-

se dalyvavo asocialūs žmonės, teisti ir visuomenei naudingo darbo neatliekantis jaunimas (Bagušauskas 1999: 199).

Priverstinis arba netgi savanoriškai pasirinktas gydymas psichiatrijos ligoninėse yra skaudi tema daugeliui hipių judėjimo dalyvių:

„Porą mėnesių gulėjau psichiatrijos ligoninėje. Darė insulino komas. Insulinas labai baisiai veikia. Jis atbukina smegenis, visas išpampsti, akys pasidaro visiškai bukos, galvos neįmanoma pakelti. O po to, kad pabustum iš komos, padaro tokią arbatą su daug cukraus, sirupą tokį. Ir tau per prievartą ją girdo. Žiaukčioji, bet priverčia gerti, kad atsibustum iš komos. <...> Jie norėjo pakeisti mano mąstyseną, bet nepakeitė. Po to aš pradėjau apsimitinėti, kad aš jau sveika. Aš jau pati nebežinojau, ar aš sveika, ar nesveika“ (R.).

Vaikinai, norėdami išvengti karinės tarnybos sovietinėje armijoje, simuliuodavo psichinę ligą. Pasak vieno mano pašnekovo, buvo specialiai skaitomi psichiatrijos vadovėliai, kaip tikroviškiau susimuliuoti ligą, tačiau tai nebuvo vien savanoriškas veiksmas, pasekmės galėjo būti skaudesnės. Psichiatrijos ligoninėse verčiami gerti vaistai daugeliui sukėlė nepataisomus pokyčius. Mano cituota moteris skundžiasi sveikata iki šiol. Tuo metu labai plačiai psichiatrijoje taikyta insulino terapija sukėlė baisias komplikacijas. Nuo insulino kraujyje sumažėja cukraus kiekis, vystosi hipoglikemija, kuri sukelia komą. Žmogus apkvaista, nesusigauja aplinkoje. Hipių „gydymo“ metodai rodo, jog buvimas „kitokiu“ sovietinėje visuomenėje tapatinamas su psichine liga, kurią reikia gydyti:

„Jeigu tu prieš centrinę politiką, jeigu knygas kažkokias skaitai, jeigu muzikos kitokios klausai, tai tu jau esi psichinis ligonis. Toks buvo bendras visuomenės požiūris. Aš atsimenu, atėjo tas momentas, kai reikėjo pasirinkti, ar eiti į armiją, ar ne, labai to nenorėjau, bijojau. <...> Mano viena draugė turėjo pažįstamą psichiatrą. Aš paprašiau „pakonsultuoti“. Jis pasakė, kad man ir simuliuoti nieko nereikia, aš ir taip nenormalus“ (A. L.).

Gydymo metodai psichiatrijos ligoninėse buvo nuo darbo terapijos iki šoko terapijos ir insulino sukeltų komų:

„Gulėjau „durdome“ Kaune, Kuzmos gatvėje. Ten savo ir ne savo (dažniausiai ne savo) noru susirinko nemaža bedraminčių kompanija. Ar išivaizduoji, kokia tuomet buvo visuomenė, jeigu būtent beprotnamyje buvo susirinkusi dar šiek tiek mąstanti „chebra“. Tai turbūt buvo viena iš nedaugelio vietų, kur galėjai nebijodamas bendrauti. <...> Pats baisiausias buvo I ligoninės skyrius. Kalbėjo, kad ten žmonės pririša, muša. Aš gulėjau II skyriuje. <...> Per prievartą girtydavau tabletes: „Aminaziną“, „Triftaziną“, „Rezerpiną“. Bandydavai sukčiauti, išspjauti, bet vėliau išigudrino duoti sutrintas tabletes, užkišdavo nosį ir sugirdydavo. Po to 2–3 paras guli, negali atsikelti. Žinai, ir iš tiesų pradedi galvoti: gal aš nenormalus?“ (A. J.).

1972-ieji. „Inteligentų palata“ Kuzmos gatvėje. Nuotrauka iš Raimundo Simonaičio asmeninio archyvo (reprodukcija iš: Nemunas 1991, 9)

Šis respondentas buvo gydomas neuroleptikais. Tokia terapija tuo metu gana plačiai taikoma psichiatrijoje. Ji dažnai sukeldavo įvairias komplikacijas: kraujospūdžio kritimą, parkinsonizmo reiškinius, nerimą, suicidines mintis. Vėlgi vaistai šizofrenijai, depresijai, maniakinėms būsenoms gydyti. Galima įtarti, jog su hipiais ir kitais neatitinkančiais „normalaus mąstymo“ standartų buvo atliekami psichiatriniai eksperimentai – bandomas vaistų poveikis sveikam organizmui.

Jei jaunuolis buvo nepilnametis, reikėjo tėvų sutikimo jam prievarta gydyti. Atsitikdavo taip, kad kartais patys tėvai norėdavo „išgydyti“ savo vaiką ir sutikimą duodavo. Tačiau daugelio mano respondentų tėvai kaip tik vaikus bandydavo apsaugoti.

Priverstinis gydymas sovietmečiu buvo apibrėžiamas kaip gydymas, vykdomas ypatinga tvarka, neatsižvelgiant į ligonio sutikimą. Šiai gydymo kategorijai priskiriami ligoniai, kurie gali „užkrėsti kitus asmenis arba atlikti socialiai pavojingus veiksmus. Priverstinis psichinių ligonių gydymas pagal RSFSR Civilinio kodekso 58 ir analogiškus straipsnius respublikose galėjo būti vykdomas tik teismo sprendimu. Teismas turėjo nuspręsti, koks gydymas turi būti skiriamas: bendrojo ar specialaus tipo psichiatrijos ligoninėse. Aišku, jokie teismai nevykdavo, todėl priverstinį hipių gydymą jose galima traktuoti kaip nusikaltimą. Priverstinis gydymas galėjo būti taikomas dėl alkoholizmo ar narkomanijos. 1974 m. SSSR AT Prezidiume buvo priimtas nutarimas „Dėl chroniškų alkoholikų arba narkomanų priverstinio gydymo ir auklėjimo darbu“. Imant pretekstu narkomaniją arba alkoholizmą, buvo galima įkišti žmogų į psichiatrijos ligoninę. Jau minėta darbo praktika, arba darbo terapija,

buvo metodas, kuris tuo metu buvo naujas. Paklaustas, kas ta darbo terapija, vienas respondentas atsakė:

„Klijuodavom dėžutes saldinių fabrikui, už gerą darbą duodavo „Kastyčio“ pakelį – paskatinimas. Kauno psichiatrijos ligoninėje buvo pildomi du sąsiuviniai – raudonas ir baltas. Į vieną rašydavo tavo „gerus darbus“, į kitą „blogus“ (A. J.).

„Įkalinimas“ psichiatrijos ligoninėje buvo alternatyva „įkalinimui“ kalėjime. Uždaryti žmogų į kalėjimą reikėjo daug realesnių priežasčių, todėl kitaip mąstančių uždarymas į šias ligonines santvarkai tapo išeitimi. Toks režimo požiūris į alternatyvią kultūrą (netradicinę išvaizdą, kitokį gyvenimo būdą) demonstruoja sovietinio autoritarinio režimo mentalitetą, kurio viena iš dimensijų yra įtarumas ir agresija. Įtarumą sukelia netgi nerealaus pavojus. Toks jausmas yra struktūros dalis, veikianti ir tada, kai realus pavojus neegzistuoja (Doniela 1996: 34). Visuomeniniame gyvenime tokios svarbios totalitarinės ideologijos dinamika taip pat kyla iš nesaugumo jausmo. Reikalaujama, kad visi elgtųsi vienodai, nes kiekvienas nukrypimas nuo standarto silpnina gretas, o tai gali padėti tariamam ideologiniam priešui.

Didžiųjų sovietinių švenčių metu visi „visuomenei pavojingi asmenys“ turėjo būti izoliuojami. 1974 m. spalio 27 d. priemonių plane „Dėl valstybinio saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimo pasiruošiant Socialistinės Revoliucijos 57-osioms metinėms“ vienas iš 4 punktų kalba apie tai, jog „reikia patikrinti visus Kauno rajono teritorijoje esančius įskaitoje psichiškai nesveikus ir visuomenei pavojingus asmenis ir, susitarus su Žiegždrių psichoneurologijos ligoninės vadovybe, švenčių laikotarpiu (mano paryškinta. – Ž. T.) juos izoliuoti ir patalpinti į ligoninę“ (LYA, f. K-1, ap. 14, b. 162, l. 170). Paklausti, ar tai buvo vykdoma, respondantai atsakė, jog švenčių metu (Gegužės 1-osios ar Spalio švenčių) mieste vykdavo gaudynės ir „pakavimai“. Kas nespėdavo išvažiuoti, tą uždarydavo. Iš psichiatrijos ligoninių bylų informacija plaukdavo į KGB bylas.

10. Išvados

1. XX a. septintojo dešimtmečio viduryje Vakaruose išpopuliarėjęs hipių judėjimas neaplenkė ir Lietuvos. Jau jo pabaigoje atsirado pirmosios hipių grupės didžiuosiuose Lietuvos miestuose. 1970-aisiais išryškėjo ir sovietinio režimo reakcija – atsirado KGB pranešimų apie „ideologiškai žalingą“, „anti-visuomeninį“ reiškinių – hipių judėjimą.

2. Nors dauguma elementų Lietuvos hipių judėjime buvo perimta iš Vakarų (roko muzika, išvaizdos specifika, esminiai pasaulėžiūros principai), tačiau dėl į Lietuvą patenkančios gana fragmentiškos informacijos, sovietinės visuomenės konteksto čia judėjimas įgijo specifinių elementų: slengas, savita

hipių kūryba ir pan. Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Vakarų hipių judėjimo yra tas, jog Vakaruose šis judėjimas buvo protesto prieš visuomenės materializmą, mechaninį egzistavimą, vidurinėsios klasės vertybes išraiška. Sovietinės Lietuvos sociokultūriniame kontekste hipių judėjimas buvo protestas prieš sovietinį režimą per pagrindines judėjimo kultūrinės formas: nekonvencionalią išvaizdą (ilgi plaukai, neturtą pabrėžiantys drabužiai), roko muziką (siejamą su laisvės idėja), narkotikų vartojimą. Šios kultūrinės formos vaidino simbolinio atsiribojimo vaidmenį, suteikė hipių judėjimo dalyviams galimybę balansuoti ant aštrios realiai egzistuojančios ir idealiosios (hipių išsivaizdavimu) tikrovės ribos. Daug reikšmės buvo teikiama pagrindiniams hipių judėjimo simboliams: ilgi plaukai, pacifikas, džinsai buvo itin plačiai ir daugia-reikšmiškai vartojami simboliai (laisvės idėja, iššūkis konvencionalioms visuomenės normoms).

3. Sovietinio režimo iškeltoms „naujojo sovietinio žmogaus“ vertybėms (rūpinimasis viešaisiais interesais, politinis aktyvumas) hipių pasaulėžiūra ir gyvenimo būdas iš esmės prieštaravo, todėl hipių judėjimo dalyviai buvo tarsi „iškritę“ iš sovietinės visuomenės. Kitaip tariant, hipių judėjimo dalyviai siekė pasitraukti iš socialistinės realybės, reikšdami protestą prieš pavertimą bevardžiu kolektyviniu subjektu, asmenybės laisvių varžymą. Tačiau pasitraukimo laipsnis skyrėsi: vieni daugiau, kiti mažiau reiškė protestą pačiu savo gyvenimo būdu.

4. Hipių judėjimo dalyvių ir sovietinės valdžios santykis yra itin skaudi ir moksliskai kebli problema. Kadangi hipiai neatitiko komunistinės moralės normų ir buvo laikomi aklais Vakarų kultūros propaguotojais (baimintasi, jog per hipių judėjimą gali pasklisti „buržuazinių Vakarų“ nemoralumo užkratas), hipių judėjimas tapo pačios santvarkos politizuotu. Kita vertus, hipių judėjime buvo žmonių, ištraukusių į aktyvią antisovietinę veiklą, tačiau šis aspektas reikalingas detalesnio tyrimo.

5. Hipių judėjimo dalyviai buvo dvasiškai ir fiziškai gniuždomi. Komjaunimo ir KGB struktūros kovoje su hipiais vaidino svarbiausią vaidmenį. Komjaunimo brigados rengdavo akcijas prieš hipius: tiesiog gatvėse gaudydavo, kirpdavo plaukus, mokymo įstaigose rengdavo „paklydusių draugų“ smerkimo spektaklius. KGB sekdamo, registruodavo hipių judėjimo dalyvius, jiems buvo užvedamos bylos. Dažnai hipiai būdavo guldami į psichiatrijos ligonines. Šis kovos su hipiais metodas itin išryškina sovietinio režimo logiką: kitaip maštantis ar gyvenantis žmogus buvo laikomas pavojingu visuomenei, psichiniu ligoniu ar net nusikaltėliu.

6. Hipių judėjime akcentuojamas pasitraukimas, simbolinis atsiribojimas nuo sovietinės realybės leidžia kalbėti apie simbolinį pasipriešinimą režimui, išreiškiamą per kultūrinės opozicijos formas (apibendrintai – alternatyvų gyvenimo būdą), pagrindinius hipių judėjimo simbolius. Sovietinis režimas siekė legitimacijos, pasitelkdamas ir kultūrinės formas. Taigi kultūra ir galia

(politiniai aspektai) sovietmečiu buvo glaudžiai susijusios kategorijos. Bet kokia kultūrinė opozicija buvo traktuojama ir kaip politinė. Todėl ir Lietuvos hipių judėjime opozicija, išreiškiama per kultūrinės formas, neišvengiamai tapo politine opozicija sovietiniam režimui.

Literatūra

- Bagušauskas Juozapas Romualdas. 1999. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras.
- Clarke John, Hall Stuart, Jefferson Tony, Roberts Brian. 1975. *Subcultures, Cultures and Class: a Theoretical Overview*, Hall S., Jefferson T. (eds.). *Resistance Through Rituals*: 9–74. Hutchinson of London in Association with the Cultural Centre for Contemporary Studies, University of Birmingham.
- Čiubrinskas Vytis. 2000. Identity and Revival of Tradition in Lithuania: an Insider's View, *FOLK. Journal of the Danish Ethnographic Society* 42: 19–40.
- Dambrauskas Arvydas. 1973. Jaunimas ir mada, *Jaunimo gretos* 8: 3–7.
- Doniela Vytautas. 1996. Komunistinio „proto“ psichologinė tikrovė, Zalatorius A. (red.). *Priklausomybės metų (1940–1990) lietuvių visuomenė: pasipriešinimas ir/ar prisitaikymas*: 29–42. Vilnius: Pasaulio liuanistų bendrija.
- Donskis Leonidas. 1992. Didžioji meilės, laisvės ir mirties metafora, *Jaunimo gretos* 12: 15, 22.
- Donskis Leonidas. 1993. Didžioji meilės, laisvės ir mirties metafora, *Jaunimo gretos* 1: 12.
- Hebdige Dick. 1979. *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.
- Hill Ronald J., Frank Peter. 1988. *The Soviet Communist Party*. Boston: Unwin Hyman.
- Kerouac Jack. 1959. *The Dharma Bums*. New York: Signet Book.
- Kertzer David. I. 1988. *Ritual, Politics and Power*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Kubik Jan. 1994. *The Power of Symbols Against the Symbols of Power*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Pilkington Hillary. 1994. *Russia's Youth and it's Culture*. London and New Yourk: Routledge.
- Sacs Michael Paul, Panhurst Jerry G. 1989. *Understanding Soviet Society*. Boston: Unwin Hyman.
- Scott James. 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.

- Ščiapanskaja T. B. 1993. *Simvolika molodiožnoj subkultury*. Sankt Peterburg: Nauka.
- Troickij Artiom. 1991. *Rok v Sojuze: 60-ye, 70-ye, 80-ye*. Moskva: Iskustvo.
- Turner Victor. 1974. *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Actor in Human Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Vladimirovienė Irena. 1967. *Hipi, Mokslas ir gyvenimas* 11: 29–32.
- Willis Paul. 1978. *Profane Culture*. London, Henley and Boston: Routledge.
- Willis Paul. 1990. *Common Culture. Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*. Buckingham: Open University Press.

Žodynėlis

- Askinti (angl. ask) – prašyti.
- Beibi (angl. baby) – švelnus kreipimasis į merginą.
- Brodas (angl. – Broadway) – Gedimino prospektas.
- Durdomas, durnanamis, durchata (rus. durdom) – psichiatrijos ligoninė.
- Feisas (angl. face) – veidas.
- Fletas (angl. flat) – butas, „plotas“.
- Frizbis (angl. frisby) – žaidimas: mėtoma ir gaudoma lėkštė. Šis žaidimas buvo viena iš atpažinimo, kad tai „savi“, priemonių.
- Girła (angl. girl) – mergina.
- Hairas (angl. hair) – plaukai.
- Hičhaikinti (angl. hitch-hike) – tranzuoti.
- Kaifas, kaifuoti (rus. kaif) – malonumas jausti malonumą.
- Koliosa, kaliosa (nark. term.) – narkotikai tabletėmis, dažniausiai maišomi su alkoholiu.
- Kasiakas (nark. term.) – žolės suktinė.
- Kreiza (angl. crazy – pašėlęs, pamišęs) – psichiatrijos ligoninė.
- Krutiakas (rus. kruto) – susižavėjimo reiškimas.
- Militonai – milicininkai.
- Maniuška (angl. money) – pinigai.
- Ništiakas (rus. ništiag) – pritarimo išreiškimas.
- Pacifikas (angl. pacific) – judėjimo už taiką, prievartos nebuvimą simbolis; vienas svarbiausių hipių judėjimo simbolių.
- Pakuoti, pakavimas, būti supakuotam – būti pagautam milicijos.
- Piplai (angl. people) – žmonės, *savi*.
- Plaukuotas – ilgaplaukis.
- Planas (nark. term.) – anaša.
- Praisas (angl. price) – kaina, pinigai.
- Seišenas (angl. session) – suvažiavimas, stovykla, koncertas.
- Striomas (rus. striom) – įtampa, baimė, pavojus.
- Šyzas – šizofrenikas, labai pašėlęs.
- Šūzai (angl. shoes) – batai.

Tarčiat, tarčionyj (rus. торчат) – vartoti narkotikus, „apsinešęs“ narkotikais.

Trasa – kelias, važiavimas autostopu.

Žolė (nark. term.) – susmulkintų augalų (anašos, kanapių) narkotikai.

Hippie Movement in Soviet Lithuania: Fashion and/or Resistance?

Živilė Tamkutonytė

Summary

The hippie movement in the years of Soviet rule is an obscure subject. Originated in the middle of sixties in the West, which means the USA and Great Britain, the new alternative youth movement reached the Soviet Union and Lithuania, as its constituent member, in several years. The Lithuanian hippie movement was one of the brightest alternative youth movements in the period of Soviet rule.

The present article purposes to answer the following question: what was the movement's form and contents in Soviet Lithuania? From this question follows the basic problem of the present article: was it just a fashion extending into Lithuania from the West, or was it an instance of resistance to the Soviet regime? In other words, the author seeks to find out whether the movement originated from Western opposition to middle-class values turned into a cultural and political opposition to Soviet structures in the environment of Soviet Lithuania.

The article deals with the characteristics of hippie worldview. It analyses slang used by hippies and music popular among the members of hippie movement. It discusses such subjects as the use of drugs, modes of travel, the structure of hippie communities, the relation between the hippie movement and Soviet ideology, and repression used to deal with its members.

Most of the elements in the Lithuanian hippie movement were adopted from the West (rock music, specific appearance, basic worldview principles, etc.). Due to the fragmentary character of information reaching into Lithuania and to the context of Soviet society, the movement acquired specific local elements, such as slang, an original hippy creation, and other features. The essential difference between the Lithuanian and the Western hippie movement is as follows: in the West, the hippie movement represented a protest against materialism, mechanical existence and middle-class values. Within the socio-cultural context of Soviet Lithuania, the hippie movement expressed a protest against the Soviet regime through its basic cultural forms, including non-conventional appearance (long hair, poverty-stressing clothes), rock music (relating to the idea of freedom), and the use of drugs. The above-mentioned cultural forms played the role of symbolic dissociation. It gave the members of the hippie movement a chance to balance on the edge of the

actually existing and the assumingly ideal reality. Great attention was given to the essential symbols of hippie movement, such as long hair, the sign of pacifism, and jeans. These polysemantic symbols (the idea of freedom, a challenge to the accepted norms of society) were widely spread.

The hippie worldview and its specific way of life were essentially contrary to the values of the "new Soviet man" (taking care of public interests, political consciousness) promoted by the Soviet regime. Thus, members of the hippie movement seemed to be "off" the framework of Soviet society. In other words, movement members sought to escape Socialist reality, expressing in this way the protest against their turning into a nameless collective object and the restriction of personal freedom. However, the degree of dissociation differed: the style of living of some members expressed the protest more freely, while the protest of some other hippies was less extravagant.

The relation between the hippie movement and Soviet authorities represents a very painful and complicated problem. As hippies failed to answer the requirements for the communist standard of behaviour, they were considered blind promoters of western culture. (The hippie movement was seen as a dangerous source of immoral ideas of the "bourgeois West"). As a result, the hippie movement was given a political status by the Soviet regime. On the other hand, the hippie movement actually included people who were involved in active anti-Soviet operations. However, this aspect demands more detailed research.

Members of the hippie movement were under moral and physical pressure. The structures of Komsomol and KGB played the chief role in the struggle against hippies. Komsomol brigades organised actions against hippies: they were caught on the street, their long hair was cut short, educational institutions organised special shows to censure "comrades who went astray". KGB followed and registered hippie movement members. Dossiers were kept on them. Hippies were often put into mental health hospitals. Methods used against the hippies bring to light the logic of the Soviet regime: a person with a nonconformist way of life is considered dangerous to society, he or she is thought to be a mentally-handicapped person or even an offender.

The hippie movement lays stress on dissociation. Symbolic dissociation from Soviet reality allows us to speak of symbolic resistance to the regime. This resistance is expressed through forms of cultural opposition, generally an alternative way of life and the basic symbols of the hippy movement. The Soviet regime also sought legitimisation through the forms of culture. Thus, culture and political aspects of power were closely interrelated categories during the period of Soviet rule. Any opposition was also treated in terms of politics. Thus the Lithuanian hippie movement's opposition, expressed through cultural forms, inevitably developed into political opposition to the Soviet regime.

Gauta 2002 m. gegužės mėn.